

ORGOVÁNYI ANIKÓ

A Természetpedagógia nómenklatúrája

Reflexió Nagy Ádám és Trencsényi László *Adalékok a neveléstudomány önképéhez – a szociálpedagógia emancipációja* című vitaindító írásához

ÉRTELMEZÉSEK, VITÁK

BEVEZETÉS

Régóta fennálló hiányérzetemhez kapcsolódó felvetést találtam Nagy Ádám és Trencsényi László vitaindító írásában, hiszen magam is rendszeresen beleütközöm a *természetpedagógia* és a hozzá kapcsolódó fogalomkör besorolásának nehézségeibe. Még a szélesebb ismertségnek örvendő *környezetpedagógia* és a *fenntarthatóság-pedagógia* kifejezések is sokszor hiányoznak a kötelezően választható besorolási lehetőségek listájából, legyen az az MTA Doktori Tanácsának nevezéktana, MTMT-besorolás vagy akár civil egyesületeknek szóló pályázati kiírás.

A Magyar Pedagógiai Társaság szakosztályai sorából is hiányoznak a fent említett pedagógiai területek, bár számos szakosztályi lehetőség választható:¹ Családpedagógiai; Didaktikai; Diszlexiás Gyermekek Fejlesztéséért; Egészségnevelési; Felsőoktatási; Gyermekekérdekek Szakosztálya – Korczak Munkabizottság; Hagyományismereti; Interkulturális nevelés; Kalokagathia; Ki-Figyel-Ő; Kisgyermeknevelési; Kiss Árpád Műhely; Konduktív Pedagógiai; Konduktív

Etnopedagógiai; Korai Iskolaelhagyás Megelőzéséért Szakosztály – KORISME; Menedzsment és Módszertan; Neveléstörténeti; Összehasonlító Pedagógiai; Pályaorientációs; Projektpedagógiai; Robottechnikai; Színes Húrok Szakosztály (Zenepedagógusok); Takács Etel Szakosztály; Tanulókör. A választási lehetőségeket tekintve a környezetpedagógia, a fenntarthatóság-pedagógia és a természetpedagógia leginkább a Projektpedagógia Szakosztály alá volna besorolható, bár gazdag működési területeiket tekintve a projektpedagógia alkalmazása csupán egy a sok közül. Épp ezért érzem megszólítva magam Nagy Ádám és Trencsényi László által, akik a felhívásukban így fogalmaznak: „Az alábbi felterjesztés közreadásával abban bízunk, hogy sikerül egy olyan neveléstudományi nevezéktan és keretrendszer megalkotásához hozzájárulni, amelynek létrehozatala során a pedagógia más mostohagyerekeinek emancipációs törekvéseihez és önvizsgálatához is hozzájárulhatunk.” (Nagy és Trencsényi, 2024)

Felhívásukhoz egy igazán unikális pedagógiai témával csatlakozom, egy olyannal, amely emancipációs törekvéssel két és fél

¹ A *szakosztály* szót csak ott írom ki, ahol az értelmezés megköveteli.

évtizede próbál otthonra lelteni a neveléstudomány berkeiben. Ez pedig nem más, mint a *természetpedagógia* és az annak szerzős részét képező nevelési terület, a *természeti nevelés*.² Hozzá interdiszciplináris módon kapcsolódó tudományterületek a *természetfilozófia*, *természetpszichológia*, *természetetika*, *természetművészet*, illetve a neveléstudományi rendszer céljainak elérését támogató természeti nevelési módszertan. Ez utóbbi önálló fogalomként való azonosítását az évek során kialakult gyakorlati tapasztalat is igazolja: az 1989-ben alakult a Zöld Szív Ifjúsági Természetvédő Mozgalom Egyesület ezen sajátos ideológiai szemlélete révén egyedi utat jár a neveléstudomány területén. A természetpedagógia és a környezetpedagógia nevelési elvei és pedagógiai eredményei közötti eltérést számos publikációban kifejtettem, például a *Világ-megváltó zsákbanfutás* című írásomban (Orgoványi, 1999a; 1999b), illetve *A természeti és művészeti nevelés kölcsönhatása* (Uő., 1998) című szakdolgozatomban közreadott pedagógiai kutatásom eredménye is kimutatta a természeti nevelésben, illetve a környezeti nevelésben részesült gyermekek szemlélet- és attitűdbéli különbségeit.

Álláspontom szerint a *Természetpedagógia* és a nevezéktan rendszeréhez tartozó számos megnevezés eddig még nem épült be a neveléstudomány struktúrájába, pedig a természetpedagógiával foglalkozó „zöldszíves” szakmai körökben évtizedek (1989) óta használjuk azokat. Ezért csatlakozom Nagy Ádám és Trencsényi László felhívásához, mely szerint: „Az alábbi felterjesztés

közreadásával abban bízunk, hogy sikerül egy olyan neveléstudományi nevezéktan és keretrendszer megalkotásához hozzájárulni, amelynek létrehozatala során a pedagógia más mostohagyerekeinek emancipációs törekvéseihez és önvizsgálatához is hozzájárulhatunk” (2024, 93. o.).

ÉRTELMEZÉSI KERETEK

Mielőtt a természetpedagógia fogalmát értelmeznénk, tekintsük át a ma már közismert *környezeti nevelés* témakörét.

A 20. század második felében a környezeti problémák világszerte történő jelentkezését lassan követte a ráeszmélés, melynek nyomán megjelentek a környezetszennyezés csökkentésére tett javaslatok, és elindultak a természeti területek védelmére törekvő kezdeményezések. Az is nyilvánvaló volt, hogy a szemléletformálást a fiatal korosztálynál érdemes kezdeni. A *környezeti nevelés* fogalmát sokan és sokféleképpen határozták meg. A tbilisi UNESCO-konferencián 1977-ben kiadott nyilatkozat például így fogalmazott:

„A környezeti nevelés egy folyamat, amelyben olyan világnemzedék nevelkedik fel, amely ismeri legtagabb környezetét is, törődik azzal, valamint annak problémáival. Tudással, készségekkel, attitűdökkel, motivációval és elkötelezettséggel rendelkezik, hogy egyénileg és közösségben dolgozzon a jelenlegi problémák megoldásán és az

„A környezeti nevelés egy folyamat, amelyben olyan világnemzedék nevelkedik fel, amely ismeri legtagabb környezetét is, törődik azzal, valamint annak problémáival. Tudással, készségekkel, attitűdökkel, motivációval és elkötelezettséggel rendelkezik, hogy egyénileg és közösségben dolgozzon a jelenlegi problémák megoldásán és az

² A *természetpedagógia*, illetve a *természeti nevelés* fogalmak bevezetését az Új Pedagógiai Szemle 1998. márciusi számában javasoltam először. (Orgoványi A.)

újabbak megelőzésén.” (Victor és Albert, 2000, 9. o.)

Palmer és Neal (2002) szerint a környezeti nevelés a környezettudatos magatartás és a környezetért felelős életvitel előkészítését jelenti. A környezeti nevelésnek a nevelési folyamat részévé kellene válnia. A környezeti nevelés célját a *Pedagógiai Lexikon* (1997) így írja le: „A környezeti nevelés célja a környezettudatos magatartás, a környezetért felelős életvitel elősegítése, hogy fenntartsuk és javítsuk az emberi élet minőségét. Tágabb értelemben a környezeti nevelés célja a globális bioszféra megőrzése és fenntartása.” (296. o.) *Gulyás Pálné és Havas Péter* (2003) szerint: „A környezeti nevelés alapvetően erkölcsi nevelés, mert az »ember biológiai és társas-társadalmi természetének sajátosságaira építve történhet az értékrend, az életmód, az erkölcsi és életviteli értékek formálása«, kialakítása.” (idézi Kováts-Németh, 2011) *Kováts-Németh Mária* (2010) a harmóniaelmélet szerint közelíti meg a témát:

„A környezeti nevelés átfogó fogalom, maga a *környezet* kifejezés magában foglalja a természetes, az ember által alkotott és a társadalmi (gazdasági, politikai, kulturális) környezetet egyaránt. A *természetvédelmi és környezetvédelmi nevelés* helyett a szakma már több évtizede a *környezeti nevelés* kifejezést használja, mert a környezeti nevelés tágabb körű jelentése nemcsak a védelmi feladatokat, hanem az ember és a természet közötti harmonikus viszony, a környezettudatos

életvitel kialakítását, a világgal való harmonikus együttélésre nevelés célkitűzését is tartalmazza.” (91. o.)

A rendszerben való gondolkodás definícióját *Georg Schulz* (1998) fogalmazta meg:

„A környezeti nevelés általános jellemzői: a rendszerben való gondolkodás; a holisztikus szemléletmód; élethosszig tartó; egyszerre lokális és globális; jelen- és jövőorientált; tevékenységre orientált; együttműködésre és problémamegoldásra nevel. Komplex feladata, hogy a felnövekvő generációban kifejlődjön a környezet iránti gondoskodó, érdeklődő, értékóvó magatartás, fokozódjon a felelősségérzetük otthonuk, iskolájuk és tágabb környezetük iránt.” (idézi Kováts-Németh, 2011)

Az ENSZ 2019-es Fenntartható Fejlődési Jelentése 17 fenntartható fejlődési célt jelöl meg.³ Bár a bolygó védelmére hivatkoznak, valamennyi cél az antropocentrikus jóllét szempontjából fogalmazódott meg – úgymint a szegénység felszámolása, a gazdasági növekedés, az oktatáshoz való jog, a társadalmi problémák felszámolása, a klímaváltozás elleni küzdelem stb.

Bronfenbrenner (1979) ökológiai modellje szerint a társas-társadalmi *környezet* egymásba illeszkedő struktúrák (rendszerek) olyan hierarchikus építménye, ahol a szélesebb rendszer mindig magába foglalja a kisebb, szűkebbre szabott rendszereket. Az első a mikrorendszer, amely – hasonlóképpen a környezeti nevelés elméletéhez – a

„hogy fenntartsuk és javítsuk az emberi élet minőségét”

³ Lásd itt: https://unis.unvienna.org/unis/hu/topics/sustainable_development_goals.html

gyermeket körülvevő közvetlen környezetet jelenti, mely magában foglalja a fizikai tárgyakat, ezek rendszerét és az interperszonális struktúráját. A személyiségre ható következő szint, a mezorendszer tartalmazza a főbb környezeti színterek közötti kapcsolatot. Ezt követi az exorendszer (az iskola, a média stb.) a maga szélesebb szociális struktúrájával, amely hatást gyakorol a gyermek életére. A makrorendszer az adott kultúrát fenntartó gazdasági szociális, politikai intézményrendszer és az adott kultúra érték- és normarendszere. Végül az egészet átfogja a kronorendszer, az idő dimenziója.

A TERMÉSZETPEDAGÓGIA ÉS A HOZZÁ TARTOZÓ INTERDISZCIPLINÁRIS TUDOMÁNYTERÜLETEK JAVASOLT MEGNEVEZÉSE ÉS DEFINÍCIÓJUK

Természet vagy természet? Mindenekelőtt arra szeretnék magyarázatot adni, hogy mi a különbség a szövegbeli használatban a nagy kezdőbetűs, illetve a kisbetűs írásmód között. A *Föld* vagy *föld* analógiához hasonlóan, a nagybetűs változat holisztikus módon magát a Világegyetemet jelenti, míg a kis kezdőbetűvel írt változat hagyományos értelemben véve, természeti környezetként aposztrofálja azt.⁴ A *természet* ontológiai értelemben Kárász Imre (2006) tudományos definíciója szerint is az embertől függetlenül kialakult földi környezetet jelenti: „A természet a Földön lassú, evolucionális fejlődéssel, az ember társadalmi

tevékenységétől függetlenül kialakult élettelen és élő képződmények és jelenségek fejlődéstörténetileg összehangolt, önszabályozással működő rendszere.” (9. o.) Szent II. János Pál első enciklikájában így látja a természeti környezet helyzetét: „Úgy tűnik, hogy az ember „a természeti környezetben nem lát egyebet, mint a közvetlen felhasználás és a fogyasztás számára hasznos dolgot.” (*Redemptor Hominis*, 1979)

Természetpedagógia: Ez az a pedagógiai irányzat, amely keresi és megmutatja az ember helyét a Természetben, és interdiszciplináris módon szoros kapcsolatot ápol a többi természeti tudományággal, úgymint természetfilozófia, természetpszichológia, természetetika, valamint természetművészet és természetmódszertan. Célja, hogy holisztikus módon integrálja a kapcsolódó tudományágak és a művészet tudásanyagát, és a neveléstudomány szűrőjén át közvetítse azt a természeti nevelés módszereibe. A természetpedagógia segíti a Természet-központú gondolkodást. A jobb és bal agyfélteke egyensúlyának megteremtésére törekedve fejleszti a művészi átélés képességét és a kreativitást. Hozzájárul a Természet működésének megértéséhez, és ennek rendszerén belül az ember helyének meghatározásához. A természetpedagógia tehát egyszerre világlátás, művészi megközelítés, az értelmi és érzelmi jelenlét megélése, és természetetikus életforma.

keresi és megmutatja az ember helyét a Természetben

⁴ Az alábbiakban a *természetpedagógia* kifejezésben és hasonló jellegű, tudományos használatra is javasolt szóösszetételekben nem használom már külön a nagybetűs változatot, mert e szövegen belül evidensnek tekintem, hogy ezekben az esetekben a szó előtagja mindig a Természetre utal.

Természetfilozófia: Kozmocentrikus tudományterület, amely a Természet fogalmán holisztikus módon a Világegyetemet érti, az összes létezőjével együtt, az embert pedig ennek részeként értelmezi. A természetfilozófia az egész Természetre kiterjedő, átfogó képet próbál alkotni. A meglévő ismereteket rendszerbe foglalva igyekszik mélyebb megértést nyújtani a világ működéséről. Ahol a természettudományok nem tudnak választ adni minden kérdésre, ott a természetfilozófia és a természetművészet segít ezeket továbbgondolni. Ugyancsak segít abban is, hogy az emberben mélyebb megértés alakuljon ki a Természet világáról, megtalálja helyét a rendszerben, és rendelkezzen azzal a kompetenciával, mely a fenntarthatósághoz vezet.

Természetpszichológia: Célja a Természettel való interaktív kapcsolat kialakítása, a létezőkkel való együttérzés, ahol a mentális reprezentáció során létrejön a flow érzése. (A flow-élménynek nevezett mentális állapotot Csíkszentmihályi Mihály világhírű magyar-amerikai pszichológus írta le először 1975-ben.) A Természettel való interaktív kapcsolat és a természetben megélt élmények hozzájárulnak a lelki egészség fenntartásához, illetve mentális zavar esetén segítik a gyógyulást. A természetpszichológia szélesebb körben értelmezi a lélektant, és túlmutat az emberi psziché tanulmányozásán. Holisztikus módon közelíti meg a Természetben működő kollektív tudatot és a tudatalatti kapcsolódási módok lehetőségeit.

Természetempátia: A természetpszichológiának egyik alapfogalma a természetempátia, amely együttérzést jelent a többi létezővel való interakció során. Segít a másik fél helyzetének megértésében, élőlény esetében érzéseinek átélésében, az együttérzésben.

Erich Fromm (1984) szerint „... az emberi faj csecsemőkorában még egynek érzi magát a természettel. A föld, az állatok, a növények még az ember világa. De minél inkább kinő az emberiség ezekből a kezdeti kötöttségekből, annál inkább elkülönül a természet világától.” (20.

o.) A természetempátia segít abban, hogy ez az „egynek érzés” felnőtt korban is megmaradjon, és ne legyen szükség pótcselekvésekre annak érdekében, hogy az ember átélje az elkülönültség érzését. Erősíti az ember és a természet élő és élettelen létezői közötti kötődést, a jobb megértést, melynek következtében kialakul a másik iránti vonzalom, a másik féltése, megóvása a negatív hatásoktól, és a legszebb érzés, a szeretet.

Természetetika: Olyan erkölcsfilozófiai irányzat, amelynek célja, hogy rávilágítson az ember morális kötelezettségeire a Természettel kapcsolatban. Útmutatás arra vonatkozóan, hogy mi a helyes viselkedés a Természet világában és a természeti teremtményekkel szemben csakúgy, mint az ember-ember viszonylatban. A Természet egészének és egyes elemeinek természetes állapotát az embernek tisztelőtlenben kell tartania. Ezek közé az entitások közé tartozik például a Föld bolygó az öt körülvevő szférákkal és a holdjával, a föld mint talaj; illetve a víz, a levegő, az ökoszisztéma

állat- és növényvilága. A természetetika megközelítésben a természetközpontú etika dominál az emberközpontú etikával szemben. Az embernek kötelessége a természet állapotának megőrzése, hiszen annak csupán használója és élvezője, de nem uralkodója, és főleg nem legyőzője. Másként kifejezve, az embernek nincs joga tönkretenni, beszennyezni a Természet entitásait. Nem csupán amiatt kell védeni a földi ökoszisztémát, hogy az ember egészségesebben élhessen, hanem azért is, mert a többi élőlénynek is „joga” van az egészséges élethez, ahogy a többi léttel lenézőnek is a természetes módon való fennmaradáshoz, létezéshez. Az ember értelmi és érzelmi adottságai révén felelősséggel tartozik a jövő felé is, hogy élhető állapotban őrizze meg a Természetet.

Természetművészet: A Természet nem csupán ihletforrás, hanem éppúgy alkotó entitás is. Önmagában hordozza a szépség, az arány és a harmónia szubsztanciális ideáját. A természetművészetben az ember a természet alkotótársa. Az emberművész a természet nyújtotta

anyagokkal, folyamatokkal a természetes helyszínen, a természetbe integrálja műveit. Az alkotás a természettel együtt „lélegzik”, vele együtt létezik, változik, majd elenyészik. A természetművész szelíd módszereket használ alkotása során, tiszteletben tartva a Természetet mint szubsztanciát. A természetművészetben nem megengedett a durva beavatkozás, a rongálás, az élő szervezetekkel való manipuláció. A természetművészet alkotója kizárólag a természet által elengedett anyagokat

(lehullott levelek, gallyak stb.) használhatja, rendezheti más konstellációba.

Természeti nevelés: A természetpedagógia elvei a természeti nevelés módszerei révén realizálódnak. A természeti nevelés tanulási terepe maga a Természet. Célja, hogy a nevelés alanyai – legyenek azok felnőttek vagy gyerekek – értsék a Természet rendszerét. Tudatosuljon bennük, hogy az ember a Természet része, emberi környezetével együtt. Ennek figyelembevételével kell a viselkedéskultúráját kialakítania, és tiszteletben tartania a többi létező önnön létezéshez való „jogát” (a *jog* kifejezésen itt az ember alkotta normákon felüli, filozófiai értelemben vett „természeti jogot” kell érteni). A természeti nevelés egyik legalapvetőbb tétele az úgynevezett *szelíd megismerési módszer*. Ennek az általam bevezetett fogalomnak a lényege a hippokratészi orvosi esküből átvett és újraértelmezett „Ne árts!” elvének érvényesítése a megismerési folyamat során,

a természetművész szelíd módszereket használ

vagyis az, hogy tartsuk tiszteletben a megfigyelés alanyának az előbb körülírt „jogait” az erőszakmentességhez. Fontos a

természetben végzett, közvetlen (outdoor) tapasztalatszerzés. A megismerés folyamatában nagy szerepet játszik a játékelményre épített gamifikáció, figyelembe véve az ideális szintezést, az optimális terhelést és a pozitív értékelést. A természeti nevelés része a környezeti nevelés és a fenntarthatóságra nevelés is. Számos pedagógiai terület és módszer megegyezik a környezeti nevelésben is ismertekkel – pl. projekt módszer, az összes érzékszerv bevonására építő módszerek, a játékos megismerés, a problémamegoldó feladatok, az

egészséggel kapcsolatos és környezetvédelmi témák (egészséges életmód és táplálkozás, energiatakarékosság, komposztálás, szelektív hulladékgyűjtés stb.). A művészetek terén is sok a kapcsolódási pont, pl.: természetéről szóló mesék és versek, vizuális művészetek drámapedagógia alkalmazása vagy a mozgásművészetek aktív végzése. Alapvető szempont a természetempátia gyakorlása, a természeti viselkedéskultúra támogatása, tanítása.

Kárász (2015) a környezeti nevelés történetének összefoglalásában így fogalmaz: „A tudatosodás a stockholmi világkonferenciától számítható. Az ezt megelőző, tartalmában rokon tevékenység a – leginkább *Orgoványi* (1998) által szorgalmazott – »természeti nevelés« névvel írható le” (39. o.; lásd még: *Orgoványi*, 1999c).

A KÖRNYEZETFILOZÓFIA ÉS A TERMÉSZETFILOZÓFIA MODELLJEINEK ÖSSZEHASONLÍTÁSA

A környezetfilozófia és a természetfilozófia modelljeinek tanulmányozásából kiderül a különbség a két irányzat között. A környezetfilozófia esetében látható, hogy az ember a rendszer csúcsaként definiálja önmagát, és mindent a maga környezeteként értelmel, beleértve a természetet is.

Ebből a világtépből következik, hogy a környezetét a saját érdekeinek megfelelően használja, kiaknázza, degradálja. Ahogy Szent

II. János Pál első enciklikájában (*Redemptor Hominis*, 1979) megjegyezte: „Úgy tűnik, hogy az ember „a természeti környezetben

nem lát egyebet, mint a közvetlen felhasználás és a fogyasztás számára hasznos dolgot.” Ennek az állapotnak a jobbításán csak akkor kezd dolgozni, ha az már a saját egészségét és komfortját veszélyezteti.

A természetfilozófia természetközpontú világtépből szerveződik. A rendszer kiindulópontja maga a Természet, azaz az Univerzum. Ez tartalmazza a galaxisok milliárdjait, melyek közül az egyik a Tejút. Ennek része a Naprendszer a bolygóival, köztük a Földdel (Gaia), mely évmilliókkal ezelőtt élettelen létezők otthona volt, és ahol az idők során kialakult az élet, ami a fajtörténet során elvezetett az ember megjelenéséhez. Innentől kezdve a természetfilozófia rendszere hasonló az előzőhöz: az ember belső és külső környezete (társadalmi szerveződések, mesterségesen alkotott környezet). A különbség azonban lényeges: amíg a környezetfilozófia emberközpontúan rendezi maga köré a világtépet, addig a természetfilozófia a Természet rendszerébe helyezi el az embert, az egésznek csupán a részeként. Ez a filozófiai különbség határozza meg a két rendszerben a rájuk épített pedagógiát és nevelést. Így válik a környezetpedagógia és környezeti nevelés emberközpontúvá, a természetpedagógia és természeti nevelés pedig természetközpontúvá. Ez a különbség nem csupán játék a szavakkal, hiszen a különbség megjelenik az emberek

mindennapi viselkedésében és attitűdjében, illetve a környezeti nevelés és a természeti nevelés egymástól eltérő módszerei közt. A természeti ne-

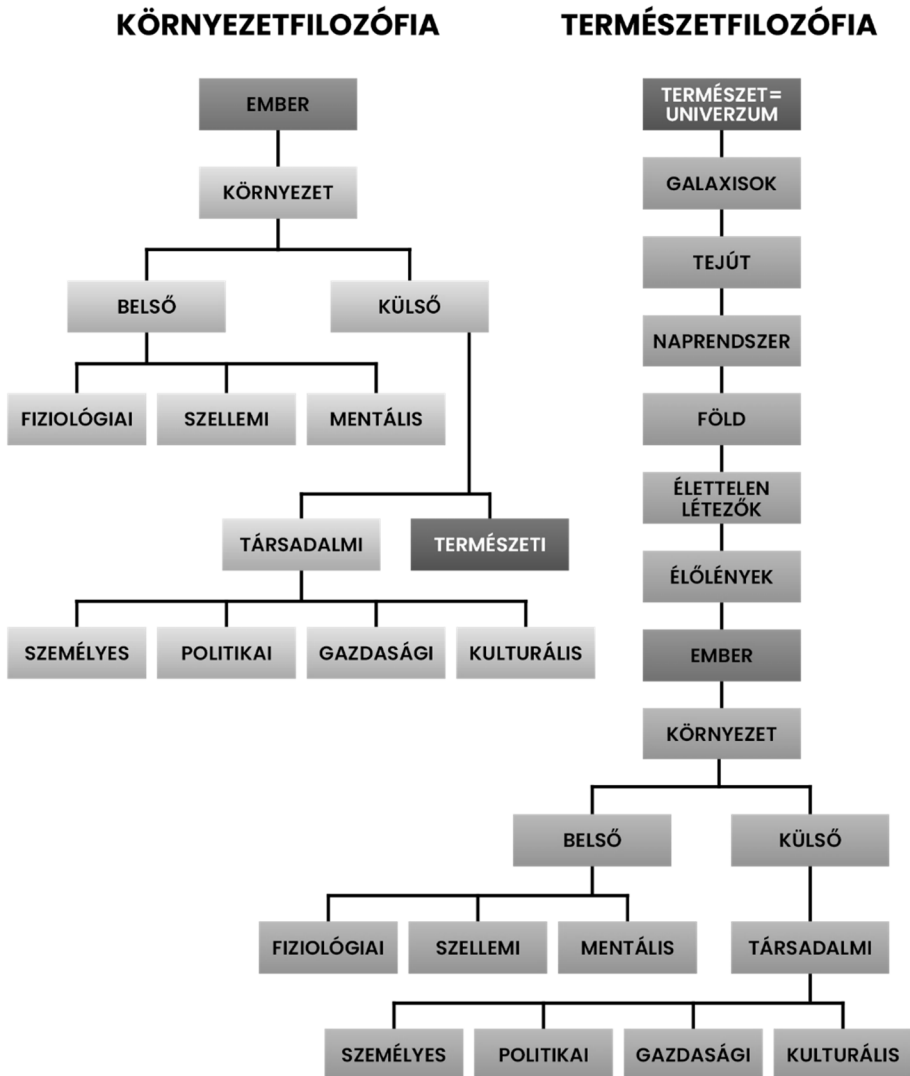
velés világtépből szem előtt tartása az alapja a Természet iránti alázatos tiszteletnek is.

galaxisok milliárdjai, melyek közül az egyik a Tejút

A leírtakat az 1. ábra teszi szemléletessé:

1. ÁBRA

A környezetfilozófia és a természetfilozófia modelljei

A KÖRNYEZETPEDAGÓGIA ÉS A TERMÉSZETPEDAGÓGIA ÖSSZEHASONLÍTÁSA

„A természet szeretettel való, mélységes tanulmányozása megérezése annak a belső meleg kapcsolódásnak, amely a külső természet és az ember lelke között van.”
Thorma János, 1917

A természeti nevelésnek tehát része a környezeti nevelés is, annak környezetvédelmi törekvéseivel (az egészséges életmódra nevelés, a szelektív hulladékgyűjtés, az energiával való takarékoság, a környezet tisztántartása, a komposztálás stb.)

együtt. Mindez azonban egy szelete csupán annak a világnézeti komplexitásnak, amely a természeti nevelést jellemzi. A kettő

közötti különbség a két nevelési rendszer módszereiben is megmutatkozik, valamint a gyermekek gondolkodásában, attitűdjében és alkotásaiban is tetten érhető. A természeti nevelés olyan pedagógiai folyamat, amely a holisztikus világnézet alapjaira építve erősíti az emberben a tudatot, hogy a Természet részeként értelmezze magát. Ez a gondolat egyébként Ferenc Pápa *Laudato si'* című enciklikájában is megjelenik: „Elfelejtkezünk arról, hogy mi magunk is föld vagyunk (vö. Ter 2,7). Testünket a bolygó elemei alkotják, annak levegőjét lélegezzük be, annak vize éltet és frissít fel bennünket.” (*Laudatio si'*, 2015) Mindez tehát feltételezi azt, hogy élőlénytársaihoz és az élettelen létezőkhöz

tisztelettel és szeretettel közeledjen az ember. Az ismeretszerzés módszereit is ennek megfelelően választja. Ez a szemlélet túlmutat a környezetvédelmi ismeretek átadásán, erősebb az emocionális töltete és a művészi látásmódja. A különbséget a környezetfilozófia és a természetfilozófia ideológiája között jól szemlélteti az 1. táblázat.

A természetpedagógia a „Természet védelmében”, a rendszer egészében, holisztikusan gondolkodik, és a megelőzésre helyezi a hangsúlyt („*Ne árts!*”). A környezeti attitűd „természetvédelemben” gondolkodik, amelynek keretében az emberi társadalom döntéseitől függ, hogy mely területet vonja védelem alá, miként tartsa fenn a védelmet,

és hogyan teremtsen meg hozzá a feltételeket. A holisztikus természetpedagógia szerint az ember függő viszonyban van a Természettel, része a

a mozaikos védelmi állapot
nem fenntartható

rendszerének, emiatt alkalmazkodnia kell hozzá, nem pedig átalakítani, sőt legyőzni a maga érdekei szerint. A környezeti gondolkodásmód „természetvédelme” sok esetben kiválasztott területekre vagy fajokra vonatkozik, és nem a Természet egészére. Legtöbbször az emberi tevékenység következményeiből eredő káros hatásokat igyekszik jóvátenni; menteni, ami még menthető. Az ember beavatkozása azonban folyamatos gondozást igényel, mivel az ilyen mozaikos védelmi állapot hosszú távon nem fenntartható.

A környezetpedagógia és a természetpedagógia közötti szemléletbeli különbség a nevelés során is megmutatkozik.

1. TÁBLÁZAT

A környezetpedagógiai és természetpedagógiai szemlélet összehasonlítása

Környezetpedagógiai szemlélet	Természetpedagógiai szemlélet
„A környezet alatt komplex módon a természeti, a mesterséges (alkotott) és a társadalmi környezetet értjük.” (Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia [NKNS] – lásd <i>Vásárhelyi és Victor, 1998/2004, 10. o.</i>)	Környezet alatt a mesterséges (alkotott) és társadalmi környezetet értjük, mely az emberrel együtt része a Természet egészének.
A természet az emberi környezetnek az a része, amely az ember által mesterségesen alkotott környezeten kívül esik (lásd: „ <i>természeti környezet</i> ”).	A Természet maga a Világegyetem, melynek alkotóeleme a Föld bolygó is, a rajta lévő létezőkkel, beleértve az embert is.
A környezeti nevelés célja – a tudatformálással – a társadalmi környezet olyan javítása, amely nélkül nem képzelhető el a természeti és a mesterséges környezetben érdemi változás, nem létezhet fenntartható élet. (NKNS; <i>Vásárhelyi és Victor, 1998/2004, 10. o.</i>)	A természeti nevelés célja a Természettel mint egésszel való tudati és érzelmi azonosulás, mely alapja a természeti értékek tiszteletteljes megőrzésének, s az emberi alkotások megbecsülésének.
Topocentrikus világszemlélet: a világ mint emberi környezet	Kozmocentrikus világszemlélet: a világ mint egész
A természethez való viszony úgy épül fel, hogy a természet az ember szolgálatában áll.	Az ember a természet része, és kölcsönös függőségben él vele.
Antropocentrizmus	Posztantropocentrizmus
Emberközpontúság – az emberi környezet része a természet.	Természetközpontúság – a Természet része az ember és környezete.
Értékek terén az emberi érdekek az elsődlegesek.	A Természet élő és élettelen létezői is rendelkeznek önálló értékkel.
A környezeti etika alapelve: az emberi jólét maximalizálása.	A természeti etika alapelve: a természeti létezők és az ökoszisztémák védelme, a természeti fenntarthatóság elve.
Az emberi érdekek elsőbbsége	Az egyetemes létezés érdekeinek figyelembevétele
A világ szemlélése kívülálló szemszögéből	A világ szemlélése a belső lényeg feltárása által
A világ megértése az ember szemszögéből	A világ megértése a természeti létező szemszögéből
Tudományos és szakmai megközelítés	Művészi átélés

Természetudományokra alapozott megismerés	Művészetre, filozófiára, természeti etikára alapozott megismerés
Megismerés – szeretet – megóvás	A sorrend felcserélhető
Empátia ember-ember viszonylatban	Természetempátia bármely létező és az ember viszonylatában
Módszerek: – tudományos alapokon nyugvók – emberi egészséget védelmezők	Módszerek: – szelíd megközelítések – az élővilágot élőlénytársként kezelők – valamennyi létező egészségére figyelők

FORRÁS: saját szerkesztés

A KÖRNYEZETI NEVELÉS ÉS A TERMÉSZETI NEVELÉS ÖSSZEVETÉSE

A környezetpedagógia nevelési területe a környezeti nevelés, a természetpedagógiáé a természeti nevelés. A két nevelési rendszer között vannak hasonlóságok és különbségek. Hasonlóságok például, hogy mindkettő a fenntarthatóságra nevel, fontosnak tartja a környezeti és természeti értékek védelmét, az egészséges életmódra nevelést stb. A környezeti nevelés azonban alapvetően antropocentrikus nézőpontokat mozgósít. (Prótagoraszt idézve: „*Minden dolog mértéke az ember*.”) A konfliktusok is rendszerint abból adódnak, ha különféle emberi csoportok érdekei ütköznek egymással. Bár a fenntarthatóság célkitűzése szerint az embernek kötelessége és saját érdeke is jó gazda módjára megóvni a természeti környezetet a jövő számára, az emberiség messze áll még ennek megvalósításától.

Egy közismert, sokak által ma is releváns üzenetként továbbadott szöveggel jól szemléltethető a környezeti nevelés emberközpontúsága. Hannes Tuch *Az erdő fohásza* című 1927-es verséről van szó, mely

antropocentrikus nézőpontból, az ezt jellemző praktikus vonásokon keresztül közelít az erdő világához.

„Vándor, ki elhaladsz mellettem, ne emelj rám kezet!
Én vagyok tűzhelyed melege hideg téli éjszakákon,
Én vagyok tornácod barátságos fedele,
Melynek árnyékába menekülsz a tűző nap elől,
S gyümölcsöm oltja szomjadat.
Én vagyok a gerenda, amely házadat tartja,
Én vagyok asztalod lapja,
Én vagyok az ágy, amelyben fekszel,
A deszka, amelyből csónakodat építed.
Én vagyok házad ajtaja,
Bölcsőd fája, koporsód fedele.
Vándor, ki elmegy mellettem,
Hallgasd meg kérésem,
Ne bánts!”

A természeti nevelés is fontosnak tartja a környezeti nevelés törekvéseit. Módszertana azonban, amellet, hogy sok átfedést mutat a környezeti nevelés módszertanával, sokban különbözik is attól. Empatikusabb, szelídebb, emocionálisabb. Alázatosabb a természet entitásaival. Hiányzik belőle az antropocentrikus megközelítés. Jellemző rá a gamifikáció – a „nem ártás” figyelembevételével.

Míg a környezeti módszertan megengedő abban a tekintetben, hogy a megfigyelés tárgyát kényelmi célból bevigye a belső térbe, addig a természeti módszertan szigorú e tekintetben – kizárólag a természetes közegében végezhető el a megfigyelés (pl. vízmintavétel a vízparton, növényhatározás az élőhelyen stb.).

A TERMÉSZETI NEVELÉS ÉS A MŰVÉSZETI NEVELÉS KAPCSOLATA

„Az én eszményeim, amelyek szemem előtt lebegtek, és mindig vidám életkedvvel töltöttek el: a jószág, szépség és igazság.” –
Albert Einstein, 1934
(Lásd: *Einstein*, 1995, 14. o.)

A kognitív elemekre építő, ismeretcentrikus oktatás eredményeképp is mára túlspecializálódott, beszűkült diszciplínák vesznek minket körül. A természet jelentése „az emberi környezet természeti része”-vé zsugorodott, az élettelen és élő létezők – más dimenzióiktól megfosztva – materializálódtak. A Jung-féle pszichikus tájékozódás funkciói közül a gondolkodást illeti prioritás, az érzés, az intuíció, az érzékelés háttérbe szorul,

pedig ezek nélkül lehetetlenné válik a külső és belső világból érkező hatások kezelése.

A természetpedagógiában a tudományos megismerés mellett a művészi érzék is egyenrangú szerepet kap. Ilyen tekintetben rokon a keleti szerves világlátással: minden, az érzékszerveinkkel érzékelt dolog és esemény összefügg egymással, hiszen mind-

egyikük ugyanazon abszolút valóság különböző megnyilvánulási formája. A művészet egy másfajta megismerő tevékenységet jelent a világ megértésében.

az érzés, az intuíció,
az érzékelés háttérbe szorul

Míg a tudomány az analitikus, a művészet a szintetikus gondolkodást segíti. Az ember hajlamos arra, hogy a racionális bal agyfélteke által dominált tevékenységeket helyezze előtérbe, tehát a tudományos gondolkodást erősítse, s a másik oldalhoz tartozó belső folyamatokat elhanyagolja. A társadalmi elvárásoknak megfelelően, ezt a racionális gondolkodást várja el a jelenlegi iskolarendszer is, az iskolába lépéstől a tudományos fokozat megszerzéséig. A természeti nevelés igen nagy szerepet tulajdonít annak, hogy a jobb agyfélteke működése által irányított tevékenységeket is fejlessze, s hogy ehhez egy magas szintű érzelmi intelligencia is kapcsolódjék. Ez a más módon történő világfelfogás a természetfilozófiában is megmutatkozik.⁵

A TERMÉSZETPEDAGÓGIA EREDMÉNYEI

A természetpedagógiához mint neveléstudományi diszciplínához köthető eredményeket leginkább a Zöld Szív Ifjúsági Természetvédő

⁵ A természetpedagógia, illetve a természeti nevelés fogalmak bevezetését az Új Pedagógiai Szemle 1998. márciusi számában javasoltam először.

Mozgalom segítségével, a természeti nevelés szellemében nevelkedő óvodai és iskolai csoportokban lehet lemérni. A pedagógusok elmondása szerint a gyerekek szelídebbek, empatikusabbak nemcsak természeti attitűdjükben, hanem a társaikkal való viselkedésük során is. Az 1989-ben alapított mozgalom a kezdetek óta folyamatosan működik. Az ez idő alatt felnövekedett nemzedékek tagjai, akik ma már felnőttek, és saját gyermekeik vannak, a visszajelzések alapján megőrizték a Természet-szemléletüket. Amellett, hogy a környezeti attitűdjüket is gyakorolják (szelektív hulladékválogatás, energiatakarékosság, egészséges életmódra törekvés stb.), a gyermekeiket a természetpedagógia elvei szerint nevelik.

Az eredményesség egy indikátora: a természeti nevelés manifesztációja gyermekrajzokban

„A rajzolás, az alkotás – mindegy, művészi-e vagy sem –, az emberi lélek egyik legősibb kifejezési módja.”
Betty Edwards, 2008

Az ember ősi vágya az érzékelhető világ megfogalmazása a művészet eszközeivel. A barlangrajzok realiztikus ábrázolásától az ókori görögök kalokagathia-eszméjében megjelenő „szép és jó egység”-n keresztül, a reneszánsz ember művészetek iránti fogékonyságán át napjaink alternatív művészeti irányaiig minden művészi eszközöket használó alkotás ezt a vágyat tükrözi. A természeti és a művészeti nevelés szoros kapcsolatban áll egymással. A kettő együttthatásaként gyakran megjelenik a

gyermekek rajzaiban az a természethez és környezethez való viszony, amit ők a világról alkotott tapasztalataikból, érzéseikből, elképzeléseikből vetítenek ki. Konrad Lorenz megfogalmazása szerint: „A fiatal emberekben kell újjáélesztenünk a tudományközpontú és a technomorf gondolkodás által elnyomott fogékonyságot a Szép és a Jó értékei iránt.” (1996, 8. o.)

A természeti nevelésben és a csak környezeti nevelésben részesült gyerekek ábrázolásaiban jól látható különbség manifesztálódik, ahogyan azt egy korábban végzett pedagógiai kísérlet is igazolta (*Orgovánnyi*, 1998). A kísérleti csoport 7–14 éves korú, természeti nevelésben részesült gyerekekből állt. Rajzaikat jellemezte a természetábrázolás számos vizuális eleme, úgymint természeti táj, vadon élő növény- és állatvilág, természeti jelenségek stb. Az intellektuális tartalom mellett az emocionális hatás és az élményalapú ismeretszerzés is kifejeződött ezekben. Megjelent bennük az érzelem, a kötődés, a szeretet, a csodálat, de ugyanakkor az aggodalom is a természet veszélyeztetése miatt. Kifejeződött „a kicsi szép” öröme, és megjelent a szelíd megismerési módszer ábrázolása. *Juhász-Nagy Pál* (1993) szerint a nagy mindig sok kicsiből épül fel, és ez a magatartásformákra csakúgy igaz, mint a kultúra egészére. A gyerekek az embert is ábrázolták a rajzokon, de sohasem főszereplőként, hanem beleolvadva a természetbe. Az épületek családiasak, „öko”-stílusúak, falaik növényekkel befuttatva. Az állatábrázolások

az élményalapú ismeretszerzés is kifejeződött

között szeretetteljes minőségben jelennek meg az általában „nem szeretem”-ként számon tartott állatok. A gazdag flóra kiváló

teret ad a növények, állatok és emberek bé-
kés egymás mellett élésének. Az útábrázolá-
sok kanyargós ösvényeket vagy hangulatos
erdei utakat mutatnak. A színek vonatkozá-
sában érzékelhetőek voltak a természeti je-
lenségek – a napsütés, a kék ég, a fehér fel-
hők, a zöld, burjánzó növényzet, vagy akár
az évszakok – jellemző színei. Valamennyi
rajzról elmondható, hogy a természeti ele-
mek nem csupán külső valóságként, hanem
alkotójuk belső világának
kivetítődéseként is értékel-
hetőek. Az ábrázolásokban
a természethez való ér-
zelmi kötődés a természet
védelmezhetősége iránti
aggodalomként is megjelent. Az egyik 14
éves fiú lepusztult természeti környezetben,
füstölő gyárkéményekkel a háttérben, gáz-
álarcban ábrázolta magát.

A kontrollcsoportban lévő gyerekek kör-
nyezeti nevelésben részesültek, de természeti
nevelésben nem, és ez lényeges különbség-
ként mutatkozott a rajzaikban. A környezeti
tudatosság több formában is manifesztáló-
dott bennük. Látható volt a szelektív hulla-
dékgyűjtés, a háziállatvédelem, a szemétsze-
dés, az energiával való takarékoskodás, a
komposztálás. Az épített környezet sok eset-
ben felhőkarcolók formájában jelent meg.
Az emberábrázolás hangsúlyos volt, és álta-
lában központi szerepet kapott. Az út több-
sávú autópályaként vagy betonjárdaként
tűnt fel. A környezetvédelem szempontjai
jelen voltak ugyan a kontrollcsoport rajza-
iban is, de hiányzott az az érzelmi töltés és az
alázat a természet többi létezője iránt, ami a
természeti nevelésben részesült kísérleti cso-
portot jellemezte.

A természeti nevelés eredményességének
fontos indikátorai a gyermekrajzok, melyek-
ben tükröződnek alkotóik világról alkotott

gondolatai, érzései. A rajz lehetőséget ad a
gyermekeknek, hogy a természetben szerzett
tapasztalataikat kreatív módon transzfor-
málják a művészi kifejezőeszközök segítségé-
vel értékelhető és élvezhető alkotássá. Ez a
folyamat nemcsak vizuális látásmódjukat és
művészi fejlődésüket segíti, hanem hozzájárul
a természet iránti tiszteletük és felelős-
ségérzetük kialakulásához is. A természet-
pedagógia és a természeti nevelés és a

művészeti nevelés együtt-
hatása kimutatható és
mérhető a gyermekek at-
titűdjében, gondolkodá-
sában és cselekedeteiben.

Világképük rajzaikban is
megmutatkozik, és jól elkülöníthető a más
pedagógiai elvek szerint nevelt gyermekek
vizuális ábrázolásaiából kivethető világké-
pektől.

ÖSSZEZÉS

A természetpedagógia interdiszciplináris
megközelítésében a „természeti” tudomány-
ágak az együttműködésük révén szinergiku-
san hatnak egymásra, új, komplexebb isme-
reteket eredményezve. A Természet mint
Univerzum értelmezési keretében számos
tudományág új megvilágításba kerül, támo-
gatva ezáltal a természetfilozófia elméletét.
Ennek eredményeképpen a neveléstudo-
mány nomenklatúrája új elemekkel gazda-
godik, úgymint *természetfilozófia, természet-
pszichológia, természetempátia,*
természetetika, természetpedagógia, természeti
nevelés. A természetművészet felerősíti ezek
hatását, másfajta látásmódjával és érzelmi
töltetével gazdagítja a rendszert. Mindezen
elméletek és gyakorlatok szinergikus módon
megjelennek a természeti nevelés

módszereiben, a természetempátia pedig segít abban, hogy a jövő nemzedéke felelősegteljesebb módon gondolkodjék, és a globális értelemben vett fenntarthatóság jegyében hozza meg döntéseit a Természetben való harmonikus együttélésben.

Javasolom, hogy a természetpedagógia és interdiszciplináris kapcsolati területei kapjanak méltó helyet a neveléstudomány színpadán, és fogalmi nyervejenek bebocsáttatást a

tudomány némenklatúrájának rendszerébe. Osztom *Varga Attila* (2024) véleményét, miszerint fontos lenne, hogy: „A neveléstudomány egy a világ változásaira nyitott, modern és befogadó diszciplína képét sugározza magáról a szélesebb közvélemény felé.” Ennek a nyitott, modern és befogadó diszciplínának értékes és szép színtöltője lehet a természetpedagógia.

IRODALOM

- Bronfenbrenner, U. (1977): Toward an experimental ecology of human development. *American Psychologist*, 32(7), 513–531. DOI: 10.1037/0003-066X.32.7.513
- Edwards, B. (2008): *Jobb agyféltekés rajzolás*. Bioenergetic Kft., Budapest.
- Einstein, A. (1995): *Hogyan látom a világot?* Gladiátor, Budapest.
- Fromm, E. (1984): *A szeretet művészete*. Helikon, Budapest.
- Gulyás P. és Havas P. (2003): *Értékek és alapelvek a környezeti nevelésben*. Körlánc Környezeti Nevelési Egyesület.
- Juhász-Nagy P. (1993): *Természet és ember*. Gondolat, Budapest.
- Kárász I. (2006): *Természetvédelem és ökoturizmus. Oktatási segédanyag*. Eszterházy Károly Főiskola Környezettudományi Tanszék, Eger
- Kárász I. (2015) A környezeti nevelés története, céljai és eszközei. In: Mika J. és Pajtókné Tari I. (szerk.): *Környezeti nevelés és tudatformálás*. Eszterházy Károly Főiskola – Líceum, Eger.
- Kováts-Németh M. (2010): *Az erdőpedagógiától a környezetpedagógiáig*. Comenius, Pécs.
- Kováts-Németh M. (2011): Tegyük együtt a környezetet – környezeti nevelés az iskolában. In: Uő. (szerk., 2011): *Együtt a környezetért*. Palatia Nyomda és Kiadó Kft., Győr.
- Laudatio sí. Ferenc pápa első enciklikája. (2015) Letöltés: <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=469> (2024. 12. 20.).
- Lorenz, K. (1996): *Ember voltunk hanyatlása*. Cartafilus, Budapest.
- Nagy Á. és Trencsényi L. (2024): Adalékok a neveléstudomány önképéhez – a szociálpedagógia emancipációja. *Új Pedagógiai Szemle*, 74. 3–4. sz.
- Orgoványi A. (1998a): A természeti és művészeti nevelés kölcsönhatása. Szakdolgozat, JPTE.
- Orgoványi A. (1998b): Művészet és természeti nevelés. *Új Pedagógiai Szemle*, 48. 3. sz., 92–99.
- Orgoványi A. (1999a): Világmegváltó Zsákbanfutás. I. rész. *Cédrus*, 2. 9. sz.
- Orgoványi A. (1999b): Világmegváltó Zsákbanfutás. II. rész. *Cédrus*, 2. 10. sz.
- Orgoványi A. (1999c): Természetpedagógia. *Új Pedagógiai Szemle*, 59. 9. sz., 84–92. o.
- Palmer, J. és Neal, Ph., (1998): *A környezeti nevelés kézikönyve*. Körlánc Környezeti Nevelési Program, Budapest.
- Pedagógiai Lexikon (1997) Keraban Könyvkiadó.
- Redemptor Hominis. II. János Pál pápa első enciklikája. (1979) Letöltés: <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=206> (2024. 12. 20.).

Schulz, G. (1998): Umwelterziehung ist der Schule. In: Kovátsné Németh M. (szerk.): *Erdőpedagógia*. Győr. 206.

Varga A. (2024): Adalékok a neveléstudomány nomenklatúrájához a környezetpedagógia szemszögéből. *Új Pedagógiai Szemle*. 74. 5–6. sz., 85–89.

Vásárhelyi T. és Victor A. (szerk., 1998/2004): *Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia*. MKNE.

Victor A. és Albert J. (szerk., 2000): *Tbiliszi Nyilatkozat: Kormányközi Konferencia a Környezeti Nevelésről az UNESCO és az UNEP közös szervezésében – Tbiliszi, 1977. október 14–26., zárójelentés*. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, Budapest.

„Francia képeskönyv,
színes offsetnyomás
(H. A. Rey: *Rafi et les
9 singes*. N. R. F.
kiadás).”